

EMBARGO TOT MOMENT VAN UITSPREKEN -
Gesproken tekst geldt
TOESPRAAK Mr. H.A.F.M.O. VAN MIERLO OP DE ALGEMENE
LEDENVERGADERING VAN D66 IN AMERSFOORT, 20 maart 1993.

We kunnen het beste maar meteen beginnen met een paar rectificaties, voordat u ook gaat denken dat we allemaal krankzinnig zijn geworden in Den Haag. In de eerste plaats heb ik niet mijn opvolger aangewezen. Zolang dat niet erfelijk is geworden, heb ik daar niets mee te maken. Als ik de pest aan Gerrit Jan Wolffensperger zou hebben gehad, zou ik het wel gedaan hebben, want het is bij ons de meest trefzekere manier om iemand uit te schakelen, maar ik heb niet de pest aan Gerrit Jan - hoewel ie me wel eens tegenspreekt.

Voorts hecht ik er aan u mede te delen dat de fractie mij niet aanbidt, althans niet in bevredigende mate. Ik word vaak tegengesproken en krijg regelmatig ongelijk. Vanzelfsprekend is dat buitengewoon onaangenaam, maar het ongeluk wil dat de fractieleden zich daar niets van aan trekken.

U zult zich afvragen waarom we dat soort berichtgeving niet rectificeren, maar bij sommige onderwerpen is dat metafysisch onmogelijk. U moet eens denken aan het naschrift: De heer Van Mierlo weerspreekt dat hij niet wil worden tegengesproken. Hij had geen beter bewijs kunnen leveren van ons gelijk.

Bestuurlijke herindeling heet in Bosnië-Herzegovina etnische schoonmaak en in een gepacificeerde variant daarvan Vance-Owen. Het is een tragische dimensie dat we ons in het Westen tot het uiterste inspannen voor het bereiken van een politieke oplossing, die vanwege z'n etnische invalshoek eigenlijk niet deugt, maar die door de meeste kenners van het voormalig Joegoslavië nog beschouwd wordt als de enige weg, waarop vrede mogelijk is en onderwerping wordt beperkt.

Voorlopig gaat de oorlog door. Als het plan Vance-Owen door de vier partijen wordt ondertekend zal de nako-
ming moeten worden afgedwongen met militaire middelen. Nederland heeft daar altijd op aangedrongen, maar als het daar op korte termijn van komt, zal onze extra bijdrage voor gevechtseenheden schril afsteken bij het luide beroep op andere landen. Twee maanden geleden heb ik persoonlijk aan de ministers Kooijmans en Ter Beek gevraagd waarom we niet méér deden om uit het potentieel van vrijwilligers - zo'n 25% verspreid over de gehele krijgsmacht kleine gevechtseenheden te vormen, die als de tijd daar zou zijn, ingezet zouden kunnen worden. Ik verweet mezelf dat ik dat niet eerder had gedaan. Ik weet dat het moeilijk is, maar als de wil er is, kan het waarschijnlijk wel en al minstens een jaar hadden we er mee bezig kunnen zijn. Maar pas deze week is Defensie iets gaan onderzoeken. We zijn laks en hebben tegelijk een grote mond. Intussen spreek ik onze bewondering uit voor de soldaten, die daar in steeds moeilijker omstandigheden hun werk verrichten. Ze kunnen het heel goed. We deden het in Libanon goed en in Cambodja wordt meesterlijk werk geleverd door een bataljon mariniers, zoals Pieter ter Veer namens onze fractie vorige week vol bewondering heeft kunnen constateren.

Het kabinet wil ineens onderzoeken op welke wijze meer structureel binnen de dienstplicht de vrijwilligheid voor VN-acties kan worden gemobiliseerd. Bij voorbeeld door van begin af aan dienstplichtigen daarop in te delen. Zoals in Frankrijk gebeurt. Vrijwilligheid, desnoods op twee momenten in de opleiding vastgesteld,

blijft de basis. Een prima uitgangspunt, maar de laatste berichten zijn dat ook hierover weer meningsverschil is in het kabinet. Aan de wijze waarop deze coalitie en dit kabinet met de dienstplicht omspringen is geen touw meer vast te knopen. Oppervlakkig, zorgeloos, wisselvallig. Dit uitstekende idee, dat allang had kunnen werken, zelfs bij afschaffing van de dienstplicht op termijn, stond in het rapport van de Commissie-Meijer, dat door de regeringspartijen en de VVD als een vodje in de prullenmand is gegooid direkt bij z'n verschijning.

Ik herhaal nog eens onze zorgen over de toekomst van onze defensie en benadruk nog een keer hoe onverantwoord het is als nog grotere risico's worden genomen bij de budgettering in de nabije toekomst. In de voormalige Sowjet-Unie is de toestand explosief. Je wrijft je ogen uit als je leest dat Sjewardnadze, die zo'n grote rol heeft gespeeld in de beëindiging van de koude oorlog, deze week met een echte oorlog heeft bedreigd tussen Rusland en Georgië. Inmiddels is er een vliegtuig neergeschoten. De kans op het uitgroeien van kleinschalige conflicten tot grootschalige in Oost-Europa - op een andere wijze dan in de koude oorlog - waarbij de NAVO niet terzijde kan blijven staan, is helaas niet meer puur theoretisch. Een verdere verlaging van de defensieuitgaven tast de geloofwaardigheid van de Prioriteitennota aan en staat op gespannen voet met de ontwikkeling van de internationale situatie.

Sinds ons vorig congres is de politiek er beduidend minder vrolijk op geworden.

Het zit het kabinet niet mee. De werkloosheid stijgt, de lastendruk stijgt. Grote bedrijven wankelen, investeringen dalen, groei neemt af. Een internationale crisis in je oogstjaar is pech en verklaart voor een deel de ronduit teleurstellende resultaten van het beleid tot nu toe. Voor een deel, maar zeker niet voor het geheel. Zeker niet voor de deprimerende sfeer die op het Binnenhof hangt. De coalitie is de kater van het WAO-debat niet meer te boven gekomen. En die kater

heeft de coalitie aan zichzelf te danken, want de wet die er nu ligt, weerspiegelt alle tekortkomingen van een falend bestuur op dit punt gedurende bijna drie jaar. Verkeerde analyses en het gebrek aan moed om eerst een politieke houding in het kabinet te bepalen, hebben geleid tot een spoor van ontwrichtingen, bij de mensen zelf, in de partijen, in het bedrijfsleven. Grote achterstand op het volumebeleid, geen dalende premiedruk, één miljard minder belastingontvangsten, rechtsongelijkheid, rechtsonzekerheid en de waarschijnlijkheid van een reprise binnen korte tijd zijn de vruchten van een onzorgvuldige besturing van een vraagstuk dat het dagelijks bestaan van mensen raakt. Op alle beslissende momenten in het proces heeft het coalitiebelang geprevaleerd boven bestuurlijke uitgangspunten. Niets was een politieke crisis waard, terwijl het vraagstuk van het bijverzekerden, dat onvermijdelijk door de regeling wordt opgeroepen volgens het kabinet wel een arbeidsconflict waard is. Alsof dat niet het laatste is wat we nu kunnen gebruiken.

Ik leg het verwijt naast ons neer dat de D66 fractie zich buiten de discussie heeft gehouden.

Het enige waar we ons buiten hebben gehouden is de stuitende koehandel in uitkeringshoogten, met de volgende coalitie als inzet, in de week die aan het debat voorafging. Dat strookte niet met ons standpunt, dat je pas aan de uitkeringen zelf mag komen als je overmacht kunt aantonen, als je de mensen de vellen van je vingers kunt laten zien dat je alles gedaan hebt wat mogelijk is om het probleem anders op te lossen. Dat vonden wij drie jaar geleden en dat vinden we nog. Dus hadden we niks in de aanbieding.

Sinds het WAO-debat lijkt het of het kabinet over een definitieve streep is heengegaan. In de wandelgangen heet het dat de verkiezingscampagne is begonnen. Je kunt ook zeggen dat de aandacht wordt weggetrokken van het beleid en de verantwoordelijkheden van dit moment. Dat is schandelijk en tegelijk niet onbegrijpelijk, want zo werkt ons systeem. Een jaar geleden heb ik hier gezegd dat het kabinet van niemand was, behalve van zichzelf. Dat is nu ook niet meer zo. De minister-president heeft met zoveel woorden gezegd dat hij het kabinet niet tot inzet van de verkiezingen wil maken. De Partij van de Arbeid ook niet. Als Kok's positie kort na het WAO-debat in discussie komt, verklaart hij op een boswandeling dat ie voor goud gaat. Toe maar. Dat is dus het Catshuis. Dat wil Brinkman ook wel, maar ook hij bereikt die positie pas als ook zijn lijsttrekkerschap in discussie komt, o.a. door Kok. Dank je wel Wim, en daar gaat Brinkman, ook voor goud. Twee kampioen tegenstanders van de rechtstreeks gekozen minister-president, zijn de wedstrijd naar het Catshuis begonnen nog voor het startschot afging. Ik ben een prins, jij bent een prins, maar wie voedert de ezels? Ik bedoel, wie zorgt voor het beleid nu? De voorzitter van de Partij van de Arbeid maakt in een uitzending speciaal voor vroege vogels bekend, dat ons een fantastisch milieubeleid staat te wachten als de Partij van de Arbeid ooit eens geroepen wordt tot het dragen van regeringsverantwoordelijkheid. Milieu niet alleen boven koopkracht, milieu zelfs boven werkgelegenheid. Het staat er indrukwekkend. Maar in dezelfde week houdt de PvdA-fractie zich koest als het kabinet het falen van het CO2-beleid moet toegeven en trekt minister Kok zijn wetsvoorstel Verbruiksbelasting op milieugrondslag in, vanwege de onvoorzienbare gevolgen voor koopkracht en werkgelegenheid. Wie voedert de ezels? Waar blijft de verantwoordelijkheid voor wat er nu gebeurt?

Het regent nu ook weer ideetjes van sterk wisselende doordachtheid, die bij nadere opheldering allemaal iets anders blijken te zijn. Een greep uit de laatste week: de Minister-President introduceert strafkampementen, - aan het woord hoor je al dat hij het zelf niet vindt deugen - die dat bij nader inzien niet zijn. Bolkestein introduceert toelatingsquota voor buitenlanders, die verdragsmatig niet eens kunnen, maar wel een vervelende smaak achterlaten. Brinkman verslikt zich bij het halveren van een paar uitkerin-

gen en Wöltgens reintroduceert de aftrekbaarheid van het onderhoud aan huizen. Een aardig idee dat door de D66 fractie drie jaar geleden naar voren gebracht werd en door de Partij van de Arbeid van tafel werd geveegd. Het staat in ons program - gerelateerd aan een verhoging van het huurwaardeforfait. En nu is het maar de vraag of het idee nog even gewenst is. Dat huurwaardeforfait was toen namelijk nog redelijk laag.

Het laatste nieuws is dat Brinkman heeft meegedeeld dat hij het kabinetsbeleid alsnog tot inzet van de verkiezingen wil maken, als de werkgelegenheid stijgt. Brinkman speelt op safe. De werkgelegenheid is in een jaar tijd met 70.000 banen verminderd en er is geen deskundige te vinden die voor dit jaar nog een stijging verwacht.

Nu de Partij van de Arbeid nog met de mededeling dat zij bereid is het beleid tot inzet te maken als voor het eind van het jaar de CO₂-uitstoot met twee procent is verminderd en we weten precies waar we aan toe zijn.

Kunnen we met dit gedoe niet ophouden? Het is van tweeën één: of je schrijft vervroegde verkiezingen uit, en dan doe je het nu, of je doet het niet en houdt op met dit gedoe dat niet om aan te horen is.

Of het kabinet de nieuwe ingrijpende bezuinigingsronde zal overleven, moet de komende weken blijken. Geen enkele Binnenhof-watcher is nog in staat om de ziele-roerselen van de coalitiepartners of van de individuele kabinetsleden bij benadering te duiden en de uitkomst van de tombola aan voorstellen te voorspellen. Naast de onzekerheid over de rek in de coalitie is er de vraag of dit kabinet in de nadagen van haar regeeringsperiode nog wel voldoende autoriteit en maatschappelijk draagvlak heeft om vlak voor het verkiezingsjaar structurele oplossingen aan te dragen voor de sociaal-economische crisis waarin ons land verkeert.

Het klinkt altijd wat verdacht van oppositionele zijde, maar er zijn ook meer objectieve argumenten te noemen.

De verwachtingen voor de komende vier jaar zijn dat met een maximale groei van slechts twee procent per jaar, de werkloosheid blijft stijgen. Een zeer verontroostend signaal over de structurele zwaktes in onze nationale economie. Daarnaast wordt de noodzaak van

een ombuigingsoperatie van meer dan twintig miljard gulden verwacht. Het is nog onduidelijk hoe groot precies de omvang is van de ombuigingsoperatie en dus het beleid voor het volgende begrotingsjaar 1994. Iets tussen de negen en de twaalf miljard in totaal. Aan grote bezuinigingsoperaties valt niet te ontkomen. En ook de oppositiepartijen zullen daarin kleur moeten bekennen. Maar het staat vast dat de wegen die met die begroting worden ingeslagen, vergaande gevolgen zullen hebben voor de ombuigingsoperatie in de komende vier jaar. Ze zullen richting bepalend zijn. En daarmee stelt zich de kernvraag of dat dit kabinet en deze coalitie nog toekomt. Waarom zou de verantwoordelijkheid voor de komende vier jaar zo overwegend in handen komen te liggen van een coalitie, waarvan het kabinet en de partijen zelf zo afstand nemen van het beleid en van elkaar? Zou het niet veel meer op z'n plaats zijn om met nieuwe programma's eerst de kiezers te raadplegen, om dan de definitieve begroting '94 door een nieuw kabinet met een nieuw mandaat te laten geschieden?

De paarse coalitie heeft het stadium van pièce de conversation bereikt. Dat is al iets meer dan het was, maar het is niet zonder nadeel want dan rukt ook de borrelpraat op. Bolkestein zegt op een gastcollege in Leiden dat hij er niet tegen is, maar dat ie D66 niet ziet zitten, want dat heeft socialistische standpunten. Een week geleden hadden we nog helemaal geen standpunten, maar nu zijn ze socialistisch. De Partij van de Arbeid is inmiddels rechts genoeg geworden, maar wij zijn te links. En dan geeft Bolkestein een paar voorbeelden van onze standpunten in eigen woorden, die natuurlijk neerkomen op een vertekening van ons standpunt. Maar daar gaat het mij niet eens om. Als ik de uitspraak serieus zou nemen, dan zou ik zeggen: de vervagende Partij van de Arbeid brengt de VVD in de problemen en dus herstelt Bolkestein het klassieke vijandbeeld, zonder welke de VVD geen identiteit heeft. De argumentatie is echter zo gezocht en kunstmatig dat je de uitspraak niet serieus kunt nemen en we slechts te maken hebben met een nieuwe - een beetje hypocriete variant van verzet tegen de paarse coalitie: daar is de VVD vóór als er maar geen meerderheid voor is.

Ik wil er dit over zeggen: D66 heeft de afgelopen tien

jaar onophoudelijk uiteengezet, waarom het gezond zou zijn als het er een keer van zou komen. Ook al zijn er flinke tegenstellingen tussen partijen over bepaalde vraagstukken. En ook dat die wenselijkheid niet berust op een anti-CDA sentiment. We hebben met die voorkeur onze nek uitgestoken, en daar houden we ons aan. Maar we gaan er om niet zitten bedelen. Het is ook een beetje: graag of niet. En de kiezers zullen er ook een oordeel over uitspreken. Volgend jaar blijkt wel of de tijd daarvoor rijp is, zoals dat heet. Misschien zijn de VVD of de Partij van de Arbeid, dan wel beide nog niet in staat zich los te maken van de traditionele dwanggedachte, dat het alleen met het CDA kan. Allemaal heel menselijk. Misschien kunnen we zelfs met een serieuze poging toch niet tot programmatische overeenstemming komen. Ik denk dat als de politieke wil er is, dan kan het altijd. Maar okay, dat is dan een behoorlijk gemiste kans en is dat feest voorlopig over. Maar laten we in de discussie daaraan voorafgaand niet aan beeldvervalsing van elkaar gaan doen, zoals die is te links en die is te rechts, waardoor het klimaat wordt verpest en de effectieve kansen nog geringer worden. Zeg dan eerlijk dat je het niet wilt.

De voorzitter van de Partij van de Arbeid heeft zich wat positiever opgesteld dan een half jaar geleden. En dat is gunstig. Hij heeft echter ook een commissie ingesteld, die moet onderzoeken, waarom wij zo populair zijn bij de kiezers, en hoe hij die zetels terug kan krijgen. Dat is vragen naar de bekende weg, want het antwoord is natuurlijk duidelijk: omdat we zo slapen en geen standpunten hebben en zulke slechte bestuurders zijn en omdat de kiezers op hun achterhoofd zijn gevallen. De voorzitter van de commissie is een voorstander van de parse coalitie. Voorzover we goed zijn ingelicht moet hij ook de mogelijkheden verkennen van progressieve samenwerking. Ik neem aan, voorzover dat te rijmen is met de eerste doelstelling zoveel mogelijk zetels terug te halen. Laat ik het standpunt van de partij nog eens herhalen. Het komt ons verstandig voor voorlopig geen speciale samenwerkingsverbanden aan te gaan met bepaalde afzonderlijke partijen. Dit zou op een ontijdig moment leiden tot een verkeerde scheiding der geesten en vrijwel zeker tot het verkeerde kabinet. Voor de verdere toekomst is hiermee geen enkele weg afgesneden.

D66 gaat intussen door zich voor te bereiden op drie verkiezingen, uiterlijk volgend jaar, die mogelijker-

wijs de partij in een heel andere positie brengen in het traditionele politieke krachtenveld van Nederland. Op drie niveau's worden programma's voorbereid, die als het goed is op ieder niveau gestalte geven aan de inhoudelijke identiteit van de partij. Dat is een uitbouw van de lijnen die in 1966 begonnen als eerste signalen van een nieuwe tijd en in de korte geschiedenis van de partij steeds duidelijker vorm kregen. De lijn van democratische vernieuwing, de lijn van duurzame ontwikkeling, de lijn van individualisering en de lijn van internationalisering/Europeanisering. Langs die vier lijnen zullen we proberen antwoorden te geven op de grote vraagstukken van deze tijd.

Die ~~lijnen~~ ^{lijnen} hangen samen. Een geïndividualiseerde samenleving vraagt om een andere inrichting van de democratie dan een niet-geïndividualiseerde. Duurzame ontwikkeling is ondenkbaar als de verkokering in het overheidsapparaat niet wordt doorbroken en vraagt daarom om een andere inrichting van het bestuursapparaat. Vanwege die samenhang is de opvatting van mevrouw Beckers onjuist dat progressieven een keuze zouden moeten maken tussen een partij voor bestuurlijke vernieuwing en een partij voor duurzame ontwikkeling. Ze horen bij elkaar. Duurzame ontwikkeling is ook ondenkbaar zonder Europeanisering en die is weer onwerkbaar zonder democratische legitimatie.

Het zal een groot probleem zijn om deze samenhangen in het verkiezingsprogramma zichtbaar te maken.

Maar het programma is niet voldoende. Een programma is per definitie een aantal voornemens en doelstellingen, geschreven vanuit een politieke perceptie en rekening houdend met technische gegevens, van waaruit je moet onderhandelen met andere partijen. Dat is een wezenlijk andere beschrijving dan de belevingswereld die de burger heeft over hetzelfde probleem. Of dat nu het milieu is, of de veiligheid op straat of de vreemdelingen. Het programma zal dus op dat punt altijd tekort schieten.

Het is aan de politicus, de man of vrouw, om de verbinding aan te brengen tussen die politieke inventarisatie en de belevingswereld van de burger. Het is dáárin dat de politiek echt tekort schiet, niet in de programma's, maar in het vinden van die aansluiting tussen beleving van de burger en de abstracte werkelijkheid van het programma.

Ik heb het al vaker gezegd: de identiteit van D66 is meer dan het programma. Het is een mentaliteit, een gedrag, een houding in de politiek. Vooral wij moeten

het als opdracht zien om in die rol, het tot stand brengen van die verbinding, onze identiteit te zoeken.

De antwoorden in ons verkiezingsprogramma zullen noodzakelijkerwijs in het teken staan van de slechte economische vooruitzichten en de noodzaak tot bezuinigingen. Bij het selecteren daarvan moeten de werkgelegenheidseffecten de belangrijkste toetssteen zijn. Dat zal minder gemakkelijk zijn dan men denkt. Zeker zullen overdrachtsuitgaven niet gespaard kunnen worden, maar te gemakkelijk wordt vergeten, dat in ons land de redelijke uitkeringen ook in slechte tijden altijd nog gezorgd hebben voor een constante stroom koopkracht bij de lagere inkomensgroepen, die in ieder geval de binnenlandse bestedingen overeind houdt. Vermindering daarvan heeft ook gevolgen voor de werkgelegenheid. Zo eenvoudig is het dus niet. Ook zullen rijksbijdragen verlaagd moeten worden ten koste van particuliere, bijvoorbeeld in de gezondheidszorg en de volkshuisvesting. Maar ook hier stelt de lastendruk zijn grenzen, of je die nu collectief definieert of niet. De aanvullende WAO-verzekering zorgt voor een zelfs hoger premietotaal dan er nu is en beperkt hoe dan ook de bestedingsruimte, vergroot de Wig en heeft een negatief effect op de werkgelegenheid, zolang de huidige WAO-premie niet scherp daalt, en dat doet ie voorlopig niet. Zo eenvoudig is bezuinigen niet.

Het spreekt vanzelf dat juist vanwege het verband tussen de maatregelen voor de volgende begroting en die voor de komende vier jaar een hecht contact wordt onderhouden tussen programmacommissie en fractie.

Zo bereiden wij ons voor op een nieuwe politieke toekomst op eigen wijze. Misschien wat minder aan de weg timmerend met ideeën die even publicitair oplichten en dan vaak moeten worden teruggenomen. We hebben ook andere zorgen aan onze kop, die samenhangen met die mogelijk grote groei en andere verantwoordelijkheden. Bij de provincies en gemeenten leren we besturen - met vallen en opstaan natuurlijk, maar steeds zelfbewuster en effectiever. Afdelings- en regiobesturen verrichten onnoemelijk veel werk en maken de partij overal zichtbaar. We gaan veel het land in en discussiëren in overvolle zalen met mensen, die we het gevoel willen geven dat we in de eerste plaats voor hèn komen, en niet voor een nummer.

In de Kamer doen we wat van ons verwacht kan worden, controleren en amenderen en initiatiefwetten voorbe-

reiden. Bijvoorbeeld deze week - het heeft niet alle aandacht gekregen - maar we hebben de regering zover gekregen twee amendementen over te nemen die van doorslaggevende betekenis zijn voor de democratische controle op de politie. En dus gewoon doorgaan - eigen lijnen trekken en je niet laten opfokken door een steeds toenemende druk van negatief geschamper en soms kwaadaardige kritiek. Maar laten we daardoor niet doof worden voor echte kritiek, die natuurlijk ook niet leuk is om te horen, maar ons wel behoedt voor misplaatste zelfvoldaanheid. En laten we vooral niet gaan lopen naast de zeven mijls laarzen van de poll's. Bedenk dat bijna iedere D66 kiezer iedere keer opnieuw veroverd moet worden. Zelfkritiek en zelfvertrouwen zijn onze belangrijkste wapens om tegenover de burgers te blijven uitstralen dat we geloven in onze zaak. Daar komt het op aan.